

Poggio Bracciolini

KASKUJA

Tarinakokoelma

1400-luvun Firenzestä

Kaskuja

Poggio Bracciolini

Kaskuja

Tarinakokoelma
1400-luvun Firenzestä

Latinasta suomentanut
Pekka Matilainen

FAROS

Turku 2022

Latinankielinen alkuteos: *Facetiae*

Suomennoksen aiempi versio on ilmestynyt Yliopistopainon kustantamana vuonna 2006.

© Pekka Matilainen ja Faros-kustannus Oy

ISBN 978-952-7442-02-9 (painettu)

ISBN 978-952-7442-03-6 (e-kirja)

faros@faroskustannus.fi

Painopaikka: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

Sisällys

Alkusanat	7
Johdanto	9
Kaskuja	19
Selityksiä	239
Käsikirjoituksia	260
Lähdekirjallisuus	266

Alkusanat

Tämä kaskukokoelma ilmestyi ensimmäisen kerran latinankielisenä 1452 Firenzessä. Sen tekijä Poggio Bracciolini oli varhaishumanismin kärkiniimiin kuulunut ahkera ja tarkkanäköinen kynämies, monipuolinen vaikuttaja, antiikin intoilija, ärhäkä debatoija, viinistä ja naisista pitävä elämännautiskelija, pappien ja munkkien herjaaja, paavien uskottu sihteeri ja lopulta Firenzen kansleri. Teos tunnetaan nimellä *Facetiae* tai *Liber facetiarum*, myös italiankielistä muotoa *Facezie* käytetään.

Facetiae on oma kirjallisuuden lajinsa, sukua keskiajan *fabliaux*-tarinoille. Latinankielinen sana on vakiintunut tarkoittamaan hauskaa, usein melko härskiä pilaa, anekdoottia tai tarinaa. Poggion teos oli ensimmäinen lajissaan ja kaikkein tunnetuin ja suosituin, todellinen oman aikansa bestseller. Suosiosta todistavat poikkeuksellisen lukuisina säilyneet käsikirjoitukset ja kirjapainotaidon kek-

simisen jälkeen tehdyt editiot ja erikieliset käännökset, joita on ilmestynyt tasaisesti vuodesta 1470 meidän päiviimme asti. Suomentamisessa olen käyttänyt Marcello Ciccuton toimittamaa, Milanossa (Biblioteca Universale Rizzoli) vuonna 1983 ilmestynyttä laitosta. Teos ilmestyi ensimmäisen kerran suomeksi 2006, ja nyt uudistettuna laitoksena.

1400-luvun varhaisrenessanssia ja humanisteja olen käsitellyt laajemmin tietokirjassani Muutoksen tekijät, renessanssin synty ja perintö, ja viihhteellisemmin romaaneissa Kupoli ja Miniattyri-maalari.

Pekka Matilainen

Johdanto

Poggio Bracciolini, humanistit ja Facetiae

Humanistit

Poggio Bracciolini (1380–1459) kuului joukkoon, jota on tapana kutsua humanisteiksi tai täsmällisemmin varhaishumanisteiksi. Näillä teräväpäisillä, oppineilla, arvostaan tietoisilla, usein sietämättömän itsevarmoilla, itseään täynnä olevilla, röyhkeillä ja joka paikkaan tunkevilla miehillä oli 1400-luvun alkupuolelta lähtien ratkaiseva osuus siinä hengenelämää ja koko yhteiskuntaa mullistaneessa liikehdinnässä, jonka nimitykseksi seuraavalla vuosisadalla vakiintui käsite renessanssi. Sekin humanistien itsensä käyttöön ottama termi, jolla he halusivat korostaa eroa edeltäjiinsä.

On vähintäänkin kyseenalaista, voidaanko historiaa millään kestäväillä perusteilla jakaa eri aikausiin, voidaanko ajan virtaa viipaloida kuin mak-

karaa. Koko renessanssin käsite on haluttu kiistää, tai ainakin riistää osa sen hohdosta. Arnold Toynbee on sitä mieltä, että termi on epätieteellinen, salakavala ja subjektiivinen. Monet keskiajan tutkijat eivät edes mainitse sanaa renessanssi. Johan Huizinga väittää, että renessanssin kulttuuri on tyypillistä aristokraattista eliittikulttuuria, jonka rinnalla keskiajan sivistys jatkoi elämäänsä.

Vaikka luovuttaisiin renessanssin ja sitä edeltäneen ajan välisen eron korostamisesta, on silti ilmeistä, että jotain uutta vuoden 1400 molemmin puolin henkisen elämän eri aloilla tapahtui, ja alkunsa se sai ennen kaikkea Firenzessä. Syyksi on esitetty koulutuksessa tapahtuneita muutoksia, latinanopintojen lisääntymistä ja parantumista, kreikanopintojen viriämistä ja kreikankielisen kirjallisuuden uutta löytämistä, retoriikkaa, skolastikan vastustamista, yhteiskunnallista ja taloudellista kehitystä, jopa Firenzen vuonna 1402 Milanoa vastaan käymää menestyksellistä sotaa.

Jos tuhat vuotta sitten olisi pitänyt veikata, mikä tunnetun maailman sivilisaatioista pääsisi hallitsevaan asemaan, harva olisi ehdottanut läntistä kristikuntaa, niin paljon alemmalla tasolla Euroopassa oltiin kuin Bysantissa, islamilaisessa maailmassa, Intiassa tai Kiinassa. Miksi johtavan aseman saavuttivat juuri länsimaat? Asiaa kysyttiin kerran Einsteinilta, joka vastasi. ”Lännen luonnontieteen kehitys pohjautuu kahteen tärkeään saavutukseen. Eukleideen geometrian ilmentämään

muodolliseen logiikkaan, jonka keksivät antiikin Kreikan filosofit, ja oivallukseen selvittää järjestelmällisillä kokeilla kausaalisuhteita, mikä on renessanssin ansio.”

Kehityksen moottoreina toimivat Firenzeen kerääntyneet humanistit. Keitä nämä humanistit olivat? Ainakin oppineita. Keskiajan oppineet olivat yleensä munkkeja, humanistit olivat maallikkoja, usein tosin kirkollisissa tehtävissä. Poggio Bracciolini oli kirkon palveluksessa viisikymmentä vuotta. Tyypillinen humanistin koulutus oli notaari. Humanistit eivät olleet kumousmiehiä, eivät varsinkaan suhteessa kirkkoon, korkeintaan he pyrkivät uudistamaan kirkkoa sisältä päin. Varhaishumanistit uskoivat koulutukseen ja kasvatukseen, ja heidän ihanteensa oli *vita activa*, osallistuminen yleisiin rientoihin, velvollisuuksien täyttäminen yhteisön jäsenenä.

Humanisti-sanalla tarkoitettiin aluksi lähinnä vanhojen käsikirjoitusten kerääjää. Antiikin tekstien metsästämisestä tuli oikea villitys. Tehokkain ja tunnetuin niiden saalistamisessa oli Poggio Bracciolini. Poggio ei kaihtanut keinoja. Hän saattoi jopa varastaa käsikirjoitusrullan, jos ei muuten saanut sitä luostarista mukaansa. ”Hän vapautti käsikirjoitukset niiden goottilaisesta vankilasta”, eräs ihastunut määritelmä kuului.

Poggio Bracciolini

Poggio Bracciolini ei ollut alkujaan firenzeläinen. Hän syntyi 11. helmikuuta 1380 Valdarno Superiore -nimisessä kylässä Terranuovassa (nykyisin Terranuova Bracciolini). Firenzen ulkopuolelta tulivat myös Coluccio Salutati, Leonardo Bruni ja Carlo Marsuppini, jotka olivat Poggion edeltäjiä Firenzen kanslereina. Poggio valittiin kansleriksi 1453, samana vuonna, jolloin turkkilaiset valtasivat Konstantinopolin.

Poggio tuli nuorena Firenzeen, opiskeli Manuel Khrysoloraan ja Johannes Ravennalaisen johdolla ja herätti pian aikakautensa merkittävimmän humanistivaikuttajan, Firenzen kanslerin Coluccio Salutatин huomion, joka järjesti hänelle työpaikan paavin kuuriassa.

Hän oli paavien ystävä jo ennen kuin näistä oli tullut paaveja. Poggio oli lojaali ystävilleen, mutta armoton vihollisilleen. Vastustajat saattoivat löytyä omasta leiristä, humanistien ja oppineiden piiristä. Hänen ja Francesco Filelfin välillä käytiin likainen ja aikalaisissa suurta huomiota herättänyt kirjallinen taistelu, jossa alatyölin herjoja ei säästetty. Poggion elämää loppuvuosina varjosti raivossa riitely Lorenzo Vallan kanssa. Itse asiassa Poggio yritti jopa murhauttaa Vallan. Kiista koski latinan kieltä. Vallan mukaan latinaa tuli kirjoittaa tiukasti klassisten mallien mukaan, Poggio taas käytteli latinaa aivan kuin se olisi ollut elävä kieli.

Poggion naisjutut olivat tunnettuja ja antoivat vihamiehille aiheita herjoihin. Hänen varsin vapaa-mielinen asenteensa seksiä kohtaan käy ilmi Facetiae-kokoelman sivuilta. Joulukuussa 1435 Poggio meni naimisiin nuoren Vaggia di Ghino Buondelmontin kanssa. Avioituessaan Poggio oli siis 55-vuotias, vaimo alle 20. Suuri ikäero puolisoiden välillä ei tuon ajan Firenzessä ollut mikään harvinaisuus. Verovelvollisen firenzelaisten keskimääräinen avioitumisikä oli noihin aikoihin 34 vuotta, varakkailta muutama vuosi korkeampi. Puolet avioliittoon vihityistä morsiamista oli 16-vuotiaita tai vielä nuorempia, ja lähes 90 prosenttia Firenzen naisista oli naimisissa ennen kuin oli ehtinyt täyttää 20 vuotta. Asetelma vanha mies nuori vaimo on aiheena monessa Facetiaen kaskussa. Poggion avioliitto oli kaikesta päätellen kuitenkin onnellinen. Vaimo lahjoitti hänelle useita lapsia, joihin Poggio oli aidosti kiintynyt, ja rauhoitti muutenkin miehensä elämää.

Nuorena Poggio oli taipuisa kosmopoliitti ja kotonaan joka paikassa. Kansleriksi tullessaan hän oli jo vanha, ulkona omasta ajastaan eikä ymmärtänyt uutta sukupolvea. ”Hänen intohimojensa ja ihanteidensa aikakausi oli päättynyt”, Eugenio Garin toteaa. Poggio edusti aikaa, jota voisi kutsua herooiseksi humanismiksi. Hän näki sen aamunkoiton ja auringonlaskun. Vanhana alkoi katse kääntyä menneeseen, entisiin voiton päiviin. Ja Poggiolla niitä oli enemmän kuin monella muulla.

Hänen kestävin urotekonsa oli monien ennestään tuntemattomien antiikin käsikirjoitusten tuominen uudelleen päivänvaloon.

Oleskelu Konstanzin kirkolliskokouksessa 1414–1418 tarjosi Poggiolle mahdollisuuden tehdä neljä retkeä Ranskan ja Saksan luostareihin. Sankt Gallenista luostarista, ”niin inhottavasta luolasta, ettei sitä olisi voitu käyttää edes pahantekijäin vankilana”, hän löysi Quintilianuksen siihen asti tuntemattoman käsikirjoituksen. Merkittävä löytö oli joukko Ciceron puheita, jotka oli varustettu Asconiuksen ajanlaskun ensimmäisellä vuosisadalla tehdyillä kommentteilla. Lisäksi hän kaivoi unohduksista monia muita: Valerius Flaccusta, Lucretiusta, Silius Italicusta, Vitruviusta ja Statiusta. Konstanzin jälkeen Poggio oleskeli nelisen vuotta Englannissa toivoen löytävänsä sieltä jotain, mutta laihoiin tuloksin. ”Englantilaiset ovat sivistymättömiä ja kiinnostuneita vain syömisestä ja naiset rumia”, hän kirjoitti. Ja luostarit olivat ”täynnä pelkkää vanhaa skolastista rojua”, hän kirjoitti ystävälleen Niccolo Niccolille. Paluumatkalla Italiaan häntä sentään onnisti. Hän löysi rullan, joka sisälsi Petroniuksen Trimalkion pidot. Sen kopiosta on peräisin ainoa tunnettu täydellinen Trimalkio-versio. Käsikirjoitusten saapuminen Firenzeen oli kansallinen merkkitapahtuma, jota väki sankoin joukoin kokoontui juhlimaan.

Merkittävimmän iskunsa Poggio teki talvella 1427. Eräässä eteläsaksalaisessa luostarissa hänen

Poggio Bracciolinin latinankielinen *Kaskuja* (*Facetiae*) ilmestyi vuonna 1452 ja oli aikansa bestseller. Se on rohkea, hauska ja henkevä kokoelma kaskuja, joilta ei säästynyt kukaan. ”Kirjan sivuilla vilisee historiasta tunnettuja ja muita todella eläneitä henkilöitä, varsinkin Poggion aikalaisia, ruhtinaita ja paaveja, pappeja ja munkkeja, iloluontoisia naisia, ystäviä ja vihamiehiä”, kirjoittaa teoksen suomentaja Pekka Matilainen. ”Eteemme aukeaa elävänä ja rikkaana tuon ajan arki erilaisine ihmistyyppineen, koko yhteiskunnan kirjo ylhäisistä alhaisiin.”

FM Pekka Matilainen on valmistunut Helsingin yliopistosta pääaineinaan latina ja Rooman kirjallisuus sekä klassinen kreikka. Hän on saanut tiedonjulkistamisen valtionpalkinnon ja Skepsis ry:n Sokrates-palkinnon kriittisestä journalismista.

ISBN 978-952-7442-02-9

Kannen maalaus: Hieronymus Bosch,
Silmänkääntäjä. Wikimedia Commons.

FAROS